הייאוש המנחם

אבי צבי טאוב

מפני (...) מאמרינו (...) ראיתי להביא (...)
מה שהוא צריך יותר מכל הדברים לעובד הא-להים
והוא הביטחון עליו יתברך בכל דבריו[75]

׳על בטוח׳

מה לא עושים בשביל קצת ביטחון?

עובדים וטורחים / חוסכים ומרוויחים / מבטיחים ומפריחים / מתהדרים ומתלכלכים / מטייחים ומורחים / מתגוננים ובורחים / שותקים וצורחים / בולעים ומוחים / ואף על פח כן - לא שמחים. העיקר להיות בטוח ומוגן: ביטוח חיים + ביטוח בריאות + ביטוח נכס + דיון מוגן וקמיע נגד עין הרע. טפו, טפו, טפו.

מחשבות טורדניות משמיעות ניקורי כרסום שקטים, מעוררי דאגה. מפרות את השלווה המדומה שיצרנו לעצמנו וציירנו את עצמנו בה, בעמל רב. הפתרון הנפוץ הוא להקים רעש גדול יותר של עשייה שיבליע את הרעשים הקטנים והמציקים. ׳אתה הרי יודע ששום דבר לא בטוח, הכל יכול

[75] פתיחה לשער הביטחון

להשתנות׳ - לוחש איזה קול פנימי מאויים. השתקתו עולה בתוהו ואנחה נפלטת: ׳לו רק זכיתי למעט ביטחון הייתי יכול להתחיל לחיות!״ לא עוברת שעה קלה והמלכוד שב ומתעתע - ׳אין מנוס, סוף סוף יש לשמור ולהתגונן מפני הבאות׳ - חוזרים לעשייה. אבל ריבוי ההכנות והערכות אינסופיות, יסודיות ככל שיהיו, לא יניסו את הצל המבצבץ מעבר לפינה. בשל צורתו הלא ברורה הוא נדמה לכזה של מפלצת איומה.

את שער הביטחון של רבינו בחיי אני מבקש ללמוד מתוך צורך דחוף: אני מבקש ביטחון. אני גם מבקש להבין את הפילוסופיה שעומדת מאחורי הרעיון המהפכני של הביטחון, אך לצערי לא אוכל להסתפק בכך. אני דחוק ולחוץ / מתוח וקצוץ / גדור ופרוץ / ואני זקוק לביטחון באופן די נחוץ. בכדי לזכות בו עלי לקרוא את השער גם בהיבט של טיפול עצמי.

לשם כך, אבקש להשוות בין שיטות אחרות להתמודדות עם דאגות וחרדות ולבחון מהי הדרך שמציע רבינו בחיי לעובד הא-להים והאם ובמה היא עדיפה על דרכים אלו? האם לדרכו של רבינו בחיי יש מעלות אחרות, נוספות ואם כן - מה הן? וחשוב מכל - כיצד ניישם אותם (לזאת נשוב רק בסופו של המאמר)?

׳אל דאגה - שיטות בדוקות להתמודדות עם חרדה׳

את חטאי אני מזכיר: בתחילה ׳פניתי אל רהבים ושטי כזב׳. ראש וראשון לכל מחברי ספרי ׳העזרה העצמית׳[76] הוא דייל קרנגי והספר השני שלו נקרא ׳אל דאגה - שיטות בדוקות להתמודדות עם חרדה׳. הספר הוא רב מכר, תורגם לעשרות שפות ונמכר במיליוני עותקים. מטרת הספר היא ללמד אנשים כיצד להשתחרר מהדאגות שאופפות אותם ולאמץ לעצמם דרך חיים רגועה יותר. קרנגי מונה אחת לאחת את חסרונותיה של הדאגה. התיאורים שלו - אימתניים ואם הם אכן נכונים - האימה רבה עוד יותר:

הדאגה הורסת את יכולת הריכוז. המחשבה המבוהלת איננה רציפה והיא מדלגת בבעתה מעניין לעיין. כושר ההחלטה אובד לחלוטין כשאין קרקע יציבה תחת הרגליים. כשהיא מתעצמת היא מקפדת את חייו של אדם. סבירות גבוהה שרוב התחלואים - התמוטטות עצבית, התקף לב, כיב קיבה, יתר לחץ דם, בעיות כרדיולוגיות, בעיות עיכול, נדודי שינה, שיתוק, שגרון עיוורון ואפילו סרטן ל״ע –הם פירותיה הבאושים של הדאגה. אם

[76] סוגת ספרי העזרה העצמית היא סוגה של ספרים שבהם אדם מוזמן ׳לעזור לעצמו׳. במקום להזדקק לעזרה חיצונית ולפנות לטיפול דרך מומחה – הקורא מתכבד במגוון ססגוני של עצות. הוא לומד את העקרונות הטיפוליים ומיישם את התובנות שנלמדו. בעזרתן הוא שבוי הפודה את עצמו מבית האסורים. הז׳אנר נעשה פופולארי וזכה לתפוצה רחבה בתחילת המאה העשרים בארצות הברית. הספר הראשון מסוג זה היה ׳כיצד תרכוש ידידים והשפעה?׳ מאת דייל קרנגי, שנכתב ב1928 נדפס במליוני עותקים. מאז תעשיית ספרים זו פורחת ועולה ומדי פעם בפעם משתחרר ספר נוסף עם שיטה חדשה וכלים חדשים לפתרון הבעיות והמצוקות האישיות. אמנם, המרחק הגדול שבין ׳לקרוא ולהבין׳ לבין ׳ליישם ולהתנהג אחרת׳ גדול מכפי שחושבים.

היא לא גרמה אותם היא וודאי דרדרה אותם, ולכל הפחות הוסיפה שמן לבעירה. כשהיא גדלה עוד יותר, הדאגה גודלת למימדים מסוכנים של חרדה. אז היא מוציאה מתוך עצמה מזיקים רבים נוספים במישור הנפשי: ריקנות, תסכול, פחדים, הרגשת תבוסה וייאוש ולבסוף - אי שפיות. במידה ואדם סובל ממצוקה שלמעלה מכוחותיו הוא עלול להסיק שהעולם המציאותי קשוח מדאי עבורו. הלז ינתק את קשריו עם סביבתו וייסוג אל עולם חלומות פרטי שיצר לעצמו.

אבל דאגה עלולה להיות הרסנית גם ברמות נמוכות הרבה יותר. המתח מחסל את היופי. הלסת המהודקת, הקמטים סביב הפנים, הפריחות והפצעונים, השיער המאפיר והנושר ואפילו סתם אכילה מיותרת והשמנה - כולם סימנים של מתיחות יתרה.

התיאורים הללו לבדם עשויים להביא לדאגה חמורה. המחשבה 'אני רוצה לא לדאוג' לבדה עלולה להיות מסוכנת ביותר. קצרו של עניין: המחיר שבנאדם עלול לשלם בגינה של הדאגה כבד ביותר.

לשיטתו של קרנגי הדרך המעשית המרכזית היא הפניית הלב מן הדאגה הנפשית אל הזהירות הפרגמטית. הפנייה זו מתרחשת בשלושה שלבים:

הראשון: **ההשלמה עם הגרוע מכל**. 'התייאשות מתיקון' תביא לשלווה אמיתית. מבחינה פסיכולוגית פירושה של קבלת הגרוע מכל היא שחרור אנרגיה שהייתה מכווצת. יש לנתח את המצב בכנות בלתי מתפחדת ולהעריך מה הנזק הגרוע מכל שעלול להתרחש. עוד נשוב בהמשך להתייאשות היזומה הזו וניתן את הדעת עלייה. משום שקרנגי מניח אותה

כבסיס הכרחי לשלבים הבאים ואנחנו סבורים כי היא גופה החלק המהותי ביותר של הבטחון.

'הרמת הידיים' היזומה מביאה אותנו לשלב השני המשתמע ממנו: **מכאן אי אפשר יותר לרדת, מעתה נוכל רק להרויח**. אם ננסה באמת ובתמים לשפר את המצב - גם מצב רוחנו ישתפר. במקום לבכות את השריפה יש להציל את כל מה שנוכל מבין ההריסות. מעתה ואילך, יש להקדיש את כל המשאבים לניסיון שקול לשפר את הגרוע מכל. ראשית יש לברר את העובדות **בירור נטול פניות ואובייקטיבי** בכדי למצוא פתרון אינטליגנטי לבעיה[77]. אחרי שמנתחים את העובדות המדאיגות ובוחנים מה האפשרויות השונות שניתן לעשות ואת השלכותיהן ניתן למצוא את הפתרון הקונקרטי.

השלב השלישי: **החלטה מהירה** - וביצוע זריז מבלי להסתכל אחורה כלל.

הגישה הפרגמאטית - ריאליסטית של קרנגי יעילה בכדי לשחרר את האדם מסבך של דמיונות שבו הוא נלכד. היא מניעה אותו לפעול אולם אין היא פותרת את תורף הבעיה. היא לא מחסלת את גורם הדאגה ולא נוסכת במקומו גורם של ביטחון. היא משלימה עם המצב בעל כורחה, ומגדירה מחדש לאדם את טווח הפעולה האפשרי מבחינתו.

[77] ישנה דרך מעשית שמסייעת לבירור מסולק רגשות, הפטור מהתבשלות בתוך מיץ האשמה. עלייך להעמיד פנים שאתה אוסף את המידע לא למען עצמך, אלא בשביל מישהו אחר. אפשרות אחרת: להעמיד פנים שאתה עורך דין המתכונן לאסוף את כל העובדות והראיות של הצד האחר של הסוגיא. בכל מקרה, בירור העובדות כאן לא נועד בכדי להעריך את מימדי האסון אלא בכדי לחפש את הדרכים לתקן

במהלך הספר, [אולי באופן לא מודע] מנסה קרנגי שוב ושוב למזער את הבעיה בדרכים שונות ומשונות. הוא לא מקדיש לכך את תשומת הלב אבל אם מלקטים דברים שונים שכתב במקומות שונים בספר רואים זאת. דוגמא לדבר - ׳השתמשו בחוק הממוצעים, שאלו את עמכם ׳מה הסיכוי שדבר זה יקרה בכלל?׳ קרנגי מנסה להחיל את הרציונאל שמסב רווחים נאים לחברות הביטוח גם על חייו הפרטיים של האדם. אסונות, לפי הממוצע, מתרחשות בתכיפות פחותה בהרבה ממה שאנשים חושבים. הדאגות הם דמיונות. רוב הסיכויים שזה לא יקרה, לפיכך - אין מקום לדאגה. דרך נוספת, קריאה בספרי היסטוריה על מצבי התמודדות קשים ומייאשים. תפיסת פרופורציות של סבל וכאב ביחס למצבים נואשים בהרבה מאלה שאני מצוי בהם עשויה להקל. בכיוון אחר קרנגי מנסה לנער את הדאגות הקטנות בעזרת הזכרות בבעיה מדאיגה הרבה יותר כמו למשל הזקנה והמוות הממשמשים ובאים. החיים הם הזדמנות שלא חוזרת וחבל להמשיך את ההחמצה. כשהוא מתרומם לשיא תפיסתו הוא מנסה להניא את האדם מן ההרגל הרע להתרגש משטויות. ״אל תניח לדברים הקטנים, לאותן זוטות קטנות של החיים לפגוע באושר שלכם... אל מול המוות והכיליון הדברים הקטנים שמעוררים זעם ותסכול מתגמדים ונעשים חסרי חשיבות״ כוונותיו טובות, הוא מבקש כי נקדיש את חיינו לפעולות והרגשות ראויים, למחשבות נשגבות, למשימות שיש בהם ממש. החיים קצרים מדי וחבל לעסוק בקטנות. אך שוב, אין בכוחו לפתור את סיבת הסבל הבסיסית. ׳אין בוכים על חלב שנשפך׳. הוא יצמצם ויבטל אותה במידת האפשר ויפנה את תשומת הלב לתיקון המעשי.

לעת עתה, נניח את ההתמודדות הפסיכולוגית עם החרדה ונצלול לתוך נבכי חובות הלבבות.

מנוחת הנפש

כפי שראינו הביטחון הוא 'מה שהוא צריך יותר מכל הדברים לעובד הא-להים יתברך'. הביטחון הוא יותר מאשר שחרור מדאגה שכבר קיימת. הוא דרך חיים נינוחה, גישה פייסנית ורגועה לכל מה

שיקרה: "מהות הביטחון היא מנוחת נפש הבוטח, ושיהיה ליבו סמוך על מי שבטח עליו שיעשה הטוב והנכון לו בעניין אשר יבטח עליו, כפי יכולתו ודעתו במה שמפיק טובתו"[78]. "הבוטח בא-להים נפשו במנוחה וליבו שלו מצד הגזרות, לדעתו כי הבורא ינהיגן לטובתו בעולמו ואחריתו... ואשר איננו בוטח בא-להים - הוא בצער תמיד, ודאגה ארוכה, ואבל ועצב, לא ימושו ממנו בטובה וברעה: בטובה - מפני מעוט רצותו במצבו, ושאיפתו להוסיף ולהרבות ולכנוס. וברעה - מפני שהוא קץ בה, והיא כנגד תאוותו וטבעו ומידותיו"[79].

מהות הביטחון היא 'מנוחת נפש הבוטח' **- התקיימות בשלווה וברוגע. הביטחון הוא מצב נפשי שנגזר מתוך עמדה רוחנית, שאת פרטיה ועיקריה עוד נשוב לבאר בהמשך. ייחודו של הביטחון הוא בכך שאי אפשר לזייף**

[78] שער הבטחון פרק א

[79] שער הבטחון פרק ה' ד"ה והשני

אותו. אפשר ׳לבחון בטובות הבורא׳, אפשר לייחד את האלוה ׳האחד האמת׳, אפשר ׳להכנע׳ או ׳לחזור בתשובה׳ אפשר לקיים מצוות רבות מחובות הלבבות מכל הלב. בביטחון - אין מנוס, המדד הפנימי של הרגיעה הנפשית הוא סיסמוגרף לא אכזב. חסרונה של מנוחת הנפש הוא פוליגרף המעיד בפניך את מדרגת הביטחון שלך ללא כחל ושרק. זאת משום שבניגוד למצוות אחרות מחובות הלבבות אי אפשר להחליט לעשות אותו. לבטוח זה כמו להמר ולהשאר רגוע. להיות תלוי על בלימה ולהשאר נינוח. יש משהו שמשתנה ביחס הבסיסי ביותר למאורעות. השאלה היא כמובן למה? או נכון יותר - למה לא? למה קשה לנו לבטוח?

הגדול שבמדווים

כפי שראינו, הביטחון הוא ״מה שהוא צריך יותר מכל הדברים לעובד הא-להים״. בתחילת המחשבה נדמה כי הביטחון נצרך כנגד האתגרים הרבים הנערמים בשבילי חייו של אדם. את הקשיים אדם רואה נכוחה ואילו את האמונה והביטחון הוא נוצר - במקרה הטוב - בליבו. עליו לאזור אומץ וללכת עם אשר בליבו כנגד מציאות צינית ולועגת. להלחם בידיים חשופות באתגרי החיים. לטפס על המצוק התלול ולתפוס חבל בלתי נראה שימנע ממנו לצלול לתהומות. הקושי המוכר הנכרך בביטחון הוא לבטוח

ולשמוח למרות חוסר האונים שמורגש במבוי הסתום. לבטוח זה ללכת לא 'על בטוח'[80].

אולם למען האמת, הקושי לבטוח נעוץ בבעיות רוחניות עמוקות וסבוכות יותר משחשבנו. יותר משקשה לסמוך על האמונה הפנימית כנגד מרעית העין **בכלל** החיצונית קשה לדעת האם נכון בכלל לסמוך עליה **במצב הזה**. האם נכון כעת לבטוח או שמא להוסיף ולהשתדל? האם מאמצים לשינוי המצב אינם אלא כפירה בהשגחה או שמא הביטחון והכניעה אינם אלא רפיסות ודלדול רוח? מה נכון לעשות במצב הנתון - האם להרפות ולהשליך כלפי מעלה, או להאבק במסירות נפש עד טיפת הדם האחרונה?

מלבד הקושי להלחם, הספק המנקר מערער את המלחמה ומייתר אותה. ההכרה העמומה בצדקת הדרך מרפה את הכחל הלחם יותר מכל אתגר אחר. אינני יודע אם מעשי רצויים, ובכן, כיצד אפוא אדבק בהם? זו באמת השאלה הנוקבת. אדם נדרש להשתדל ולבטוח במצבים משתנים אך אינו יודע מתי לעשות ומתי לא לעשות? תמיד הספק - שמא מחמת רפיונו בחר בבחירתו - שב ומציק. "כי לאל יתברך הטענה הניצחת על האדם, ואין טענה לאדם על הא-להים יתברך"[81]. אם אכשל - אתלה את כשלוני ברפיוני, אם אצליח - אתלה את הצלחתי בחסד ה'. מתי עלי לבטוח? מהו בטחון בא-להים וכיצד יוצרים אותו באופן לא מאולץ? האם אפשר להיות בטוח או לחשוש לאוטוסוגסטיה?

---

[80] פנינה יקרה ומסותתת, מהרב חיים וידל.

[81] שער עבודת הא-להים פרק ח

זוהי למעשה הסתירה בין ׳ההכרח והגזירה [האלוהית] והממשלה והחפץ [האנושי]׳[82]. **במקום אחר מתאר רבינו בחיי את הבעיה העומדת בבסיס פארדוכס הביטחון כ**׳גדול שבמדוים׳. **הוי אומר, מעבר לכל הקשיים הרוחניים והנפשיים של ׳עובד הא-להים׳, מעבר לכל התחלואים הפנימיים של האישיות שוכנת לה בעיה רוחנית יסודית אשר אין לה פתרון. היא אשר הופכת את ׳מה שהוא צריך יותר מכל הדברים׳ ל׳גדול שבמדוים׳ שמתואר בשער עבודת הא-להים:**

> ״מה שמצאתי בספרים מעניין ההכרח והגזרה והממשלה והחפץ: שהכל לא-להים בכל מה שברא - מקופא, וצומח וחי ומדבר... מה שיורה כולו כי האדם ושאר החיים, הכינם הבורא לזיון העולם הזה. ואם יניעם - ינועו ברשותו וכוחו ויכולתו. ואם יניחם - ינוחו ממעשיהם... ונמצא בספר התורה מה שחולק עליו, מה שמורה, כי המעשים הנראים מין האדם נתונים ברשותו, והוא בוחר בהם בחפצו, והם הווים ברצונו ובחירתו. ועל כן התחייב בגמול ובעונש על העבודה ועל העבירה... וכל מה שיש בספרנו מתורה ומצוות ומוסר מורה על ברור העניין הזה, וכן מה שיש בו מגמול העבודה ועונש העברה - הכל מורה כי מעשי האדם מונחים אליו, וכי כבוד הא-להים נקי מטובתו ורעתו וצדקותיו ומעוותיו[83]״.

[82] שער עבודת הא-להים פרק ח.

[83] שער עבודת הא-להים פרק ח

הסתירה המדאיבה שמציג רבינו בחיי איננה בין הידיעה האלוהית לבחירה האנושית. הסתירה הזו, אותה הציג הרמב"ם[84], הינה סתירה תיאורטית ופילוסופית. היא מעיקה על התבונה המזהה את השלמות המחוייבת והאפריורית שבידיעת האלוה מחד, ואת השלמות המחויבת הגלויה של הבחירה האנושית החופשית לגמרי. היא אולי מבלבלת ומתסכלת אך לא משתקת. אין היא תוקפת את האדם בשעותיו הקשות ומצמיתה אותו. הסתירה אותה מציג רבינו בחיי מתקיימת במישור אחר - בהתנהלות המעשית. היא מתבטאת דרך המון מחשבות קטנות:

- מה אני יכול ומה לא? מתי נגמרת הנועזות ומתחילה הטפשות? מהי בגרות - להשלים עם העובדות או לדעת לשנות אותם?
- האם אני נאבק כנגד גזירה קדומה? האם מלחמתה אבודה? האם ככה אני וזהו? האם אוכל לשבת בחיבוק ידיים ולהפסיק לנזוף בעצמי כי הגזירה כבר נגזרה? ולאידך, האם נגזר עלי לחיות באופן הזה או שמא המצב אינו אלא פרי מעשי?
- ובאופן כללי יותר: האם הבחירה שלי ממשית? מקורית? חופשית? או שמא הייתה ידועה אפילו לי מראש? הרי היא עוצבה בידי הרגלי חיים מתמשכים במשך שנים והנני מוכרח אליה?

"והעניין קשה אצלי, והפיק בין שני העניינים קשה מאד, ואם יש רפואה למדווה הזה?..." הספק על החופש של 'הבחירה' אל מול ההכרח של

[84] רמב"ם, משנה תורה, הלכות תשובה, פרק ח

'הגזירה' אינו פילוסופי תיאורטי. ויתרה מזו, הוא קשה ורחב יותר מלהיות 'קיומי- דתי'. זהו קושי ממשי ונראה בחוש, אנו נתקלים בו שוב ושוב במאורעות החיים. השכל משיב לנפש, המקשה מתוך סברות פילוסופיות ונעזרת בציטוטי פסוקים: "אין... מקושי ההפקה בין שני אלו העניינים הנמצאים בספרים גדול ממה שימצא ממנו בפועל, בדרך הבחינה. והוא **מה שאנחנו רואים ממעשי האדם**, שיהיו כפי דעתו וחפצו בקצת העיתים, ויהיו שלא כרצונו וכוונתו בקצתם. והם יורוך, כי יש לבורא יתעלה ממשלת עליו, ושהוא תחת **מאסרו**: יתיר לו מה שיחפוץ וימנעו ממה שאינו חפץ. ויראה לך ממנו זה גם בתנועת לשונו ושמעו וראותו. ואני רואה אחר כן שהגמול והעונש עוברים עליו כפי מעשיו ותנועותיו לעבודת הא-להים ולהמרותו[85]."

התוכניות שאינן יוצאות אל הפועל, החלומות שאינם מתגשמים, הפרויקטים שנגדעים באיבם למורת רוחו של אדם - כל אלה מוכרים לנו היטב. אנו נוהגים בדרכו של קרנגי, דהיינו: שלא לתת עליהם את הדעת אלא במידה בה נוכל להפיק לקחים ולממש את עוצמת בחירתנו בהזמנות הבאה. אחרי שהחכמנו נוכל להיערך גם למניעות וקשיים שלא לקחנו בחשבון. תמיד נודה ביכולותינו המוגבלות, אך הודאה זו תעשה בעל כורחנו. לפי שעה טרם הכרנו את כל הגורמים ועדיין לא הצלחנו להביא בחשבון את כל הנסיבות. בניגוד אלינו רבינו בחיי מזהה בתקרת הזכוכית את טביעת אצבעותיו של ה'. תן ליבך אל מה שלא הצליח, על אף המבוכה המודחקת . "והם יורוך, כי לבורא יתעלה ממשלת עליו, ושהוא תחת מאסרו", **זוהי ממשלה ממשית ומורגשת. כשהיא מצירה ומונעת את מעשיו**

[85] שם

של האדם היא מלמדת אותו, כבדרך אגב, שגם פעולותיו שצלחו - ברשותה וגזירתה נעשו.

פתרון פרגמטי

למעשה, כדרכן של שאלות טובות, סתירה זו אינה נפתרת אלא מתחזקת. ההתנגדות והתמיהה מפנות את מקומן להשלמה ולכניעה. כפי שכבר הזכרנו, השכל לא מרפא את 'הגדול שבמדווי הנפש' אלא מבסס אותה מתוך ההתנסות היומיומית: "אין במה שזכרת מקשי ההפקה בין שני אלו העניינים הנמצאים בספרים גדול ממה שימצא ממנו בפועל בדרך הבחינה, והוא מה שאנחנו רואים ממעשי האדם". השכל מציע את השיטות השונות המנסרות בחללו של עולם לפתירת המבוכה, אך לבסוף אינו מאמץ אלא פתרון מעשי: "הנכון: **שנעשה מעשה מי שיאמין כי המעשים מונחים לאדם**, יגמל ויענש עליהם, ונשתדל בכל אשר יועילנו אצל הבורא בשני העולמים **ונבטח בא-להים ביטחון מי שהתברר אצלו כי ממשלת כל המעשים והתנועות, והתועלת והנזק, בגזרת ה' ורשותו ובמאמרו**, וכי לאל יתברך הטענה הניצחת על האדם, ואין טענה לאדם על הא-להים יתברך".[86]

רבינו בחיי חוזר על הדברים הללו עצמם בשער הביטחון, כהנחיה מעשית:

> "ואופי היושר בביטחון על א-להים... שישליך את נפשו בהם להליכות הגוזר אשר גזר לו הבורא מהם, ותבטח נפשו בא-להים יתברך, וידע, כי לא יאמר לו מהם אלא מה שקדם בדעת הבורא

[86] שער עבודת הא-להים פרק ח

שהוא הנכון לענייניו בעולם הזה ובעולם הבא, ויותר טוב לאחריתו, ושהנהגת הבורא לו בכלם שווה, אין לשום בריאה בהם עצה ולא הנהגה אלא ברשותו וגזרתו ודינו. וכמו שאין ביד הבוראים חייו ומותו וחליו ובריאותו - כן אין בידם טרף מזונו וסיפוקו ולבושו ושאר ענייני גופו. ועם ברור אמונתו כי עניינו מסור אל גזירות הבורא יתעלה, ושבחירת הבורא לו היא הבחירה הטובה, הוא חייב להתגלגל לסיבות תועלתיו, ולבחור הטוב כנראה לו מין העניין, והא-להים יעשה מה שקדמה בו גזירתו״[87].

גזירה וסיבה

בכדי להבין טוב יותר את הסתירה הבלתי פתירה בין ההכרח לבחירה כדאי שנפרוש לענייניו את עולמו של רבינו בחיי. רבינו בחיי מזהה בעולם חלוקה בין גזירה לסיבה. הגזירות קובעות מראש מקדם האם התעסקות בסיבות הממוצעות תניב את הפירות המיוחלים. מה שחשוב הוא שהגזירות לא נוצרו אחרי הבריאה אלא הם קדומים כקדמותה:

״השלמת הדברים המתחדשים בעולם הזה לאחר היצירה הוא בשני דברים: אחד מהם, גזירות הבורא יתעלה וחפצו ביציאתם אל גבול ההויה, והשני, סיבות ומיצועים, מהם קרובים ומהם רחוקים, ומהם נגלים ומהם נסתרים, וכולם רצים להשלים מה שנגזר הויתו והראותו בעזר הא-להים להם על זה. ודמיון הסיבות הקרובות - כהוצאת המים ממעמקי הארץ בגלגל בכלים המעלים את המים מן

[87] שער הביטחון פרק ד ד״ה ואומר בפרוש החלק הראשון

הבאר, וסיבתו הרחוקה - האדם, שהוא קושר הבהמה אל הגלגל, ומניעתו להעלות המים מתחתיות הבאר אל פני הארץ. אך הסיבות אשר בין האדם והכלים - מיצועים בין שני הדברים, והם: הבהמה, והעיגולים שמניע קצתם את קצתם [=גלגלי שיניים], והחבל. אם יקרה פגע לאחת מן הסיבות הנזכרות - לא יגמר העניין המכוון בהם. **וכן שאר המעשים היוצאים אל גבול ההויה - לא יתקבצו מן האדם וזולתו - כי אם בגזרת הא-להים והזמנתו הסיבות אשר בהן הגמרם, כמו שאמר: "ולו נתכנו עלילות"**[89]

הסיבות מותנות בגזירה קדומה. כדרך שבהוצאת המים ממעמקי האדמה נבחין בין הסיבה הקרובה (הדלי) לסיבה הרחוקה (האדם), הוא הדין במאמצי האדם לפרנסתו. לכל אלה קדמה גזירה קדומה, מה נגזר לאדם שיגמר בסיבת השתדלותו ומה לא. זה שאינו בוטח סובר כי הסיבות קדומות והמניעות מתחדשות ומקריות באופן סתמי. רבינו בחיי סובר כי הגזירות קדומות כמו הסיבות משום ששתיהן נוצרו מאותה הסיבה. "ומה שגזר הבורא שיגמר לאדם מהם - יגמר וישלם בהשלמת הזדמנות הסיבות. ואשר לא גזר לו להגמר בהם - לא יגמר, וימנעו ממנו הסיבות"[90]. **חוסר היכולת למימוש מלא מובנת ביסוד המציאות כגזירה קדומה. קדומה**

---

[88] שמואל א פרק ב, ג

[89] שער הבטחון פרק ג

[90] שם

כקדמות הבריאה עצמה. המניעות והעיכובים לא מופיעים לאחר הבריאה אלא נגזרו עם יצירתה.[91]

הייאוש המנחם

במישור התבוני אין לסתירה זו שום פתרון. אולם 'אי הפתרון' עובר עיבוד ומטמורפוזה והופך לכניעה תבונית. רבינו בחיי ממתיק גם את הסבל הזה בעזרת בטחון בטוב ה' וכניעה לו, כשהוא נאמן לשיטתו באופן העמוק ביותר: "כי מין האמת והנכונה **שנודה בסכלות** בדבר הזה מחכמת הבורא יתברך, מפני חלישות דעתנו וממעוט הכרתנו. **ובסכלותנו בו פנים מאופני הטובה**, ולזה נעלם ממנו, ואילו הייתה לנו בעמדנו על הסוד הזה תקנה - הנה הבורא מגלה לנו אותה".[92]

רבינו בחיי מתאר את ההשלמה העמוקה עם הגזירה האלוהית. ההכרה כי היא טובה באופן נשגב ונישא מהבנתנו היא תוכנה הפנימי של כניעה זו. חוסר האונים ואי ההצלחה הופכים ל'כניעה מרצון' ו'צידוק הדין'. בכך הם נעשה רצויים ואהובים. האדם מתעלה מהרגשה של מציאות לוחצת להבנה של השגחה קרובה ומתערבת. הביטחון המתואר הוא פאסיבי ומתאפיין

[91] בשער הייחוד, פרק י, מונה רבינו בחיי שלושת התארים העצמיים ש'יאותו לעצם כבוד האלוה': אחדות, מציאות וקדמות. יתכן שדרך הרגשת הקדמות המבצבצת בעולם כמו דרך הגזירה הקדומה מזהה רבינו מגע ישיר ובלתי אצמעי עם עצם האחדות האלוהית.

[92] שער עבודת הא-להים פרק ח

באריכות אפיים ובאמונה רבה. הנפש מספרת לשכל את הרגשתה לאחר אי הפתרון של סתירת הממשלה והחפץ, התיאור קולע ומיטיב לאפיין את תחושת הבטחון:

"אמרה הנפש: כבר **נחמתני במה שייאשתני**"[93].

יש בייאוש המנחם הסכמה שבשתיקה וכניעה עמוקה ומלאת הבנה, או נכון יותר - הבנת אי ההבנה. יש השלמה עם אין האונים והכרה בו כמעשה ידי ה'. לא עוד הפניית עורף וריצה פזיזה אל תחום הבחירה ומיצוי חופש הפעולה. לא שכלול ותיקון ולא שיפור וקידום. אלא שתיקה, השלמה, להתייאש ולהתנחם בייאוש הזה בעצמו. אין הכוונה לשקיעה בבוץ ובמדמנה של רגשות שליליים ותסכולים. רבינו בחיי לא מקונן קינה על אגו מרוסק. יש כאן המתקה והעלאה של חוסר האונים. הזדככות של אדם שחש מוזנח ונאלח ועתה הוא חש מושגח ומודרך. במקום לזהות בו את מגבלות המציאות ותו לא - מזהים בו את מעשי ידי ה'. מעתה, במקום להשלים עם המציאות משלימים באין אונים עם גזירת ה' הקדומה. ההכרה כי 'הכל לטובתי' אין פירושה 'הכל יגרום לי לאושר' אלא 'הכל יגרום לי טובה, גם סבל'.

בהמשך דברינו נתמקד ונתעמק באותה ממשלה אלוהית כפויה. באותה הצרת הצעדים וצמצום הבחירה. אבקש להבין כיצד עמדה מגבילה שכזו, שהיא הפוכה לגמרי מהרגשת החיים של האדם המודרני - נוסכת אושר

[93] שער עבודת הא-להים פרק ט

ושלווה. כיצד "הבוטח בא-להים - נפשו במנוחה, וליבו שליו מצד הגזירות"[94].

ביטול הבחירה

ממשלת ה' הנכפית על האדם היא הסיבה המוחצת ביותר לביטחון. מכל הסיבות שמונה רבינו לביטחון, זו הסיבה החזקה ביותר. ובמקביל, הכי פחות "יפה". היא אינה שובה את הלב, היא שובה את האדם ומאלצת אותו, בהכרח [שיש בו אולי נועם פנימי] להיכנע לה' ולבטוח בו. אינך בוטח בה' כי כך אתה רוצה ובוחר, פשוט משום שאין לך ברירה אחרת: "עניין הבוטח כולו מסור בידו [של זה שבו הוא בוטח] ולא יוכל אדם להזיקו ולהועילו, ולא להיטיב אליו ולא לדחות נזק מעליו, זולתו, **כעבד האסור, אשר הוא בבית הבור ברשות אדוניו.**"[95] **את החיים כעבד בבור אפשר להבין גם במובן תבוני. השגה מוגבלת ואופקים רוחניים מצומצמים הם מנת חלקו של האדם הנברא**[96]**. אולם נראה שהדגש כאן הוא דווקא על צמצום חופש**

---

[94] שער הבטחון פרק ה ד"ה והשני

[95] שער הביטחון פרק ב ד"ה והשישית

[96] ראה שער הבחינה פרק ו: "כל מה שעמדת עליו מחכמת הבורא ויכולתו בעולם הזה איננו נחשב למאומה לנגד יכולתו וחכמתו, כי אין נראה אלא מה שהצורך אליו בעבור האדם בלבד, לא כפי הגעת יכולתו, כי אין לה קץ. וראוי שיהיה בלבך מיראתו וגודל יכולתו כפיהו, לא כפי מה שתבין ממנו בלבד. אך דמה עצמך בעולם אל ילד הנולד **בבור מאסר המלך**, וחמל עליו המלך, וציוה לו בכל הטוב לו וכל הצריך לתקנתו, עד שגדל והשכיל ואיננו יודע מאומה, חוץ מן הבור ומה שיש בו. והיה שליח המלך בא אליו תדיר בכל מה שצריך לו, מנר מאכל ומשתה וכסות, והודיעו, כי הוא עבד המלך, וכי הבור וכל אשר בו, וכל אשר יביא אליו מין

הפעולה המעשי - של מי שהושם בתוך הבור ושל כל מי שיש לו עליו השפעה ושליטה: "שאין ביד אחד מהברואים להועיל את נפשו ולא להזיקה, ולא לזולתו, כי אם ברשות הבורא יתברך... וכן כשירגיש האדם שלא יועילנו ולא יזיקנו אחד מהנבראים, אלא בראות הבורא יתברך - ישוב לבו מיראתם ותקוותם, ויבטח על הבורא לבדו."[97]

ובאופן חריף יותר, רבינו בחיי לא רק מכניע את עובד האלוה לאלוהיו. הוא מבטל את הבחירה של בני האדם ומשווה אותה לפעולה הטבעית והעיוורת של הצמחים ובעלי החיים: "ומה יועלינו שבח בני אדם, והשם הטוב שיהיה לי בתוכם, עם ידיעתי בקיצורי במה שאני חייב לבורא יתעלה? ומה הנאתי בכיבודם והידורם? ואין להם יכולת להועילנו ולא לדחות הנזק מעלי, והלא הם בזה כמו צמח השדה ובעלי החיים שאינם מדברים!"[98]

מבחינתו של רבינו בחיי ההכרה בנפעלות הכוללת של כל היצורים, ההתבטלות למעשה ה' שעושה הכל - זוהי הרגשת חיים עמוקה וממשית. השגתה - ברכה ואמת, העדרה - דלות ושקר.

המזון – של המלך הוא, וחייבו להודות לו ולשבחו. ...ואמר [הילד שגדל בבור]: "אני משבח בעל הבור הזה, אשר לקחני לעבד לו, וייחדני בכל טובותיו, ושם עינו וליבו עליו!" אמר לו השליח: "אל תאמר כן פן תחטא, כי אין הבור הזה לבדו ממשלת המלך, כי ברחבי ארצותיו מכפלי הבור הזה מה שלא יספר מרוב. וכן אין אתה לבדך עבדו, כי עבדיו רבו מספור."

[97] שם, פרק ג ד"ה והחמישי

[98] שער יחוד המעשה פרק ה

סוד התנועה

בשער הבחינה מביא רבינו בחיי את 'סוד התנועה' כאחד הדברים המוטלים על האדם לבחון. 'בחינה בחכמה הנראית בבריאות הבורא יתעלה[99]' היא **סוד התנועה:**

"וממה שראוי לך להבין מכל הבריות, העליונים והתחתונים, מקטנם ועד גדולם, **העניין הנעלם, אשר בו סדר הכל והשלמתו, ואיינו מושג בחושים הגשמיים, והיא התנועה הדבקה לכל מחובר**, ואין חוש מהחושים הגשמיים משיג אותה, אך השכל משיג אותה באמצעות הנע אשר ישיגוהו החושים. ולולא התנועה - לא הייתה נגמרת הווית שום דבר מן הנמצאות, ולא הפסדם. ואמר אחד הפילוסופים: רוב הטבעים עם התנועה. וכשתבין **סוד התנועה** ותשכיל אמתת עניינה ורוחניותה, ותדע, כי היא מפלאי החכמה האלוהית, ותכיר רוב חמלת הבורא על ברואיו, אז יתברר לך, כי **כל תנועותיך נקשרות בחפץ הבורא יתעלה והנהגתו ורצונו: הקטנה והגדולה שבהן, הגלויה והנסתרת,** חוץ ממה ששם ברשותך מבחירת הטוב והרע. וכאשר יתברר לך זה תפקוד עצמך בכל תנועה שתנועה, **וזכור הקשר אשר קשרך הבורא בו**, והתבושש ממנו תמיד, ותירא אותו, ותמסר לדינו, ורצה בגזרותיו, תגיע אל רצונו, ותהיה אחריתו לטוב לטוב, כמו שאמר הכתוב[100]: והבוטח בה' חסד יסובבנו."

---

[99] פתיחה לשער הבחינה

[100] תהילים פרק לב, י

במבט שטחי - הכל עומד ׳שום דבר לא זז׳. תנועה, במידה ותתרחש, תהיה בהכרח חיצונית או בחירית, פרי של בחירת מעשה וגילוי חיים רצוניים. אך כאן מתוארת התנועה בעצם ההויה. את סוד התנועה אי אפשר לראות בעיניים, כפי שאי אפשר לעקוב אחרי תזוזת הצל לאורך היום. ׳התנועה הדבקה לכל מחובר׳ כמו שהיא שקטה ואינה מורגשת על הכל - כך היא עוצמתית ופועלת על הכל. היא המסובבת את גרמי השמים ומשנה את עונות השנה. היא המכדררת את העננים ופורמת אותם שנית. מנשבת את הרוחות ומלבה את הסערות ושוב מרחיקה אותם אל מעבר לאופק. היא המצמיחה את הצמחים כולם. גם את בעלי החיים היא מגדלת עד שיגדלו דיים בכדי לגדל את צאצאיהם. היא קוראת את הציפורים לנדוד למקומות אחרים מזה שהתרגלו אליו. ובאותה תנועה רודה בדגי הסלומון לשחות כנגד הזרם למקום ממנו באו. היא המצמיחה את בני האדם. למין השערות שעל גופן שצומחות מבלי משים, דרך גדילת גופם וסימני בגרותם, ועד לנטישת הכוחות את הגוף בימי הזקנה. התנועה הכללית מפסלת בחומר האטום והאילם של המציאות את תחריטיה המדויקים, הבלתי ניתנים למחיקה. דרך אין סוף שינויים קטנטנים ובלתי מורגשים היא מעבירה את התרבויות והציוויליזציות מתקופה לתקופה. פועלת ללא לאות את תהליכי האבולוציה אך ממעטת בהשארת עקבות. בכל חודרת איזו תנועה נעלמת שמעוררות אינספור תנועות קטנטנות המזינות זו את זו. **התנועה הזו היא פועל ה׳ ורצונו**.

התעמקות תבונית ורגשית בהכרת התנועה הכללית האלוהית הזו, מביאה לידי ביטול והכנעה. למסירת כל התנועות הפרטיות והמורגשות לתנועה

האלוהית הכללית הנעלמת. "כל תנועותיך נקשרות בחפץ הבורא יתעלה ובהנהגתו ורצונו". **לא רק אין האונים ותקרת הזכוכית מפגישה את האדם עם יד ה' המגבילה אותו ומסוככת עליו. הכל כאשר לכל הוא פועל ה' - בני האדם משולים בזה לצמחים ולבעלי חיים. כל פעל ה' למענהו.**

תארי ה' בבסיס הביטחון – המתקת החרדות

הזכרנו את ממשלת ה' על האדם כסיבה מסיבות הבטחון. זו הסיבה הכופה את הבטחון על האדם למורת רוחו. אמרנו שזו הסיבה הכי חזקה והכי פחות נעימה. אולם יש הכרות רוחניות[101], שכאשר הם מתקיימות הם גורמות לבטחון אצל הברואים זה על זה. רבינו בחיי מרכז את כל הסיבות הללו ומראה שכולם קיימות באופן מוחלט בא-להים. עד כה דיברנו על בטחון מוכרח וכפוי, בטחון שהוא 'מצווה'. מעתה נדבר קצת על בטחון חופשי ורצוי, בטחון שהוא זכות, הנאה ו'שכר'. רבינו בחיי מוצא שבע סיבות "אשר בהן יתכן הבטחון מהבוטח על הברואים"[102] "וחמש הקדמות "אשר בברורן ואמיתתן ישלם לאדם הבטחון בא-להים"[103]. **כפי שכתבנו בפתיחת דברינו, אנחנו מבקשים לעשות שימוש מעשי בדברים. לתועלת השימושית של הרעיונות ריכזנו את כל הסיבות וההקדמות בשלושה תארים יסודיים שמתואר בהם האלוה: רוצה / טוב, חכם ויכול. ובלשון**

[101] 'הקדמות' בלשון רבינו בחיי.

[102] שער הבטחון פרק ב

[103] שם פרק ג

רבינו בחיי "כוונת מכוין ומחשבת חכם בעל יכולת"[104]. **די יהיה להיזכר ולהתבונן בשלושת התארים הללו כסימנים לכל ה'הקדמות' המביאות לידי בטחון, הן בין אדם לחברו והן בין אדם למקום:**

רוצה / טוב -	אוהב ומרחם -	"כי האדם כשהוא יודע בחברו שהוא מרחם וחומל עליו - יבטח בו ותנוח נפשו עליו בכל מה שיטריחהו מעניינו[105]." "שהבורא יתברך מרחם על האדם **יותר מכל מרחם** וכל רחמים וחמלה שיהיו מזולתו עליו - **כולם הם מרחמי האל וחמלתו עליו**[106]."
	טוב לכל -	"שידע רב טוב הא-להים על האדם, ומה שהתחיל אותו בו מרוב החסד והטובה, מבלי שיהיה ראוי אצלו לכך, ולא לצורך שיהיה אליו, אך נדבה וטובה וחסד, כאשר בארנו בשער הבחינה[107]".
חכם	יודע מה טוב -	"שיהיה **יודע באופני תועלת הבוטח** עליו, ולא יעלם ממנו מה שהוא טוב לו בנסתר ובנראה, ומה שייטב בו עניינו[108]." "כי הבורא יתעלה לא יעלמו ממנו אופני תועלת האדם, והדין נותן זה, מפני שהוא אחד

[104] שער הייחוד פרק ו

[105] שער הבטחון פרק ב ד"ה אחת

[106] שם פרק ג ד"ה הראשון

[107] שם ד"ה והשישי

[108] שם פרק ב ד"ה והרביעית

		ממעשיו, **ואין מי שיודע באופני תקנת העשוי** והפסדו, ובפגעים המשיגים אותו, ובאופני מחלתו וארוכתו, **יותר מעושיהו**[109]."."
	לא מתעלם - משגיח על הכל	"שיהיה יודע בו עם אהבתו, ש**אינו מתעלם** ממנו ולא מתעצל בחפצו, אבל הוא יודע בו שהוא משתדל ומסכים לעשותו[110]." "כי הוא משגיח על הנהגת בני האדם כולם, לא יניחם, ולא יתעלם מהם, **ולא יסתר ממנו דבר** מהם, מקטנם ועד גדולם, ולא ישכיחהו דבר את דבר[111]."
יכול	**כל יכול על הכל**	"שיהיה חזק לא ינוצח באשר הוא חפץ, ולא ימנעהו מונע מעשות בקשת הבוטח□□□." "כי הבורא יתברך **חזק מכל חזק, ודברו נגזר מכל דבר**, ואין משיב דינו[113]."
	יכול עלי / שלטונו	"שיהיה עניין הבוטח כולו מסור בידו, ולא יכול אדם להזיקו ולהועילו, ולא להיטיב אליו ולא לדחות נזק

[109] שם פרק ג ד"ה והשני

[110] שם פרק ב ד"ה והשנית

[111] שם פרק ג ד"ה והרביעי

[112] שם פרק ב ד"ה והשלישית

[113] שם פרק ג ד"ה והשלישי

	עלי	מעליו, **כעבד האסור**, אשר הוא בבית הבור ברשות אדוניו[114]". "שאין ביד אחד מהברואים להועיל את נפשו ולא להזיקה ולא לזולתו כי אם **ברשות הבורא יתברך.**"
אמת	מקיים דברו	"שיקיים מה שאמר, ויעשה מה שערב"[115].

את כל מה שדנו עד כה ניתן לכלול רק בתואר 'יכול' ובחלק השני שלו 'שלטונו עלי'. התואר האלוהי הזה כופה את האדם לבטוח באלוהיו. ניסינו לתאר את המקום הריאלי, המוחש והמורגש במציאות, בו ניתן לפגוש את יכולת ה' על האדם. הבלתי נמנע, הגזירה הקדומה, היא הצצה ליכולת ה' על האדם. ראינו שיכולת זו כוללת ותקפה לגבי כל התנועות שמנועעות בעולם. ההתעמקות בהכנעה והבנה ביכולת ה' היא המייחדת את הבטחון על פני הדרכים האופרטיביות להתמודדות עם החרדה. תארי ה' הנוספים - חכם, יכול ורוצה טוב - לכל פרטיהם, מעניקים את השלווה המיוחדת של המאמין. **אם דייל קרנגי משלים עם הנורא מכל, הרי שרבינו בחיי מעמיק בו ומתלבב עליו**. הנורא מכל הוא המקום בו מרימים ידיים. בו מתייאשים יאוש מנחם. בו מרגישים את יד ה' הנכפית ורואים אותה כחיבוק אוהב.

[114] שם, פרק ב ד"ה והשישית

[115] פרק א

עתה נבקש לראות כמה הדגמות ויישומים של הביטחון בכמה עניינים הקשורים לכסף.

האלכימאי

נפתח במי שפתר לכאורה את כל בעיות הפרנסה והוא נקי מכל טרדות - האלכימאי. בהקדמה לשער הביטחון, משווה רבינו בחיי בין מי שאמור להיות בעל השלווה הגדולה בעולם - האלכימאי - לבין הבוטח בה׳. באופן עקרוני, מה שמשתף את בעל האלכימיה ואת השאיפות הכמוסות שלנו זה שהוא מצא את הפתרון ל׳שאלת השאלות׳ ול׳גדול שבמדוים׳ שלנו - בעיית הפרנסה. בימינו קוראים לזה: ׳הסתדר בחיים׳ ופתר נכון את המשוואה של לימודים / עבודה / דירה / משפחה. האלכימאי הוא אדם שעוסק בכימיה אך לא מן הסוג המוכר לנו. עיסוק זה התקיים בשלהי העת העתיקה ובימי הביניים, וחלף מן העולם לאחר שהוחלף בכימיה שצמחה ממנו. ייחודו האזוטרי של העיסוק הוא ביומרנותו הנפרזת. בנוסף לניסיון לגלות את סגולותיהם הכמוסות של החומרים השונים - כפי שמנסים כימאים עד עצם היום הזה - שאפו האלכימאים להשיג שתי מטרות עיקריות:

א. מציאת הדרך להפוך מתכות פשוטות וזולות למתכות אצילות ויקרות כמו זהב וכסף[116].

[116] האלכימאים הבינו שלחומרים מסויימים – אלכוהול למשל – ישנה השפעה על הפיזיולוגיה האנושית. בעקבות זאת הם הניחו שבחומרים השונים כמוסים כוחות

ב. מציאות תרופה אוניברסאלית, שתרפא כל מחלה ותאפשר חיי נצח[117].

האלכימאים הללו שילבו בכימיה גם מיסטיקה ודת. אלכימאים רבים האמינו שיוכלו להשיג מטרות אלה, אך מטרות אלו לא הושגו באמת. תחת זה לעיתים רבות זויפו תוצאות. האלכימאים בתקופה ההלניסטית ניסו לייצר זיופי זהב או להקנות מראה מוזהב למתכות שונות. למשל, על ידי טיפול בנחושת על ידי כספית או סגסוגת ארסן לקבלת גוון זהוב. ההתקדמות המעשית בהכנת חומרים הייתה איטית והאלכימאים נטו לכתיבה אלגורית ומיסטית[118]. רבינו בחיי לא מפריך את אמונת האלכימאים, יתכן שבתקופתו היא הייתה מקובלת. הוא יוצא מתוך נקודת הנחה שהיא אמיתית וכמו שהיא, כמגשימת הפנטזיות כולן, הוא משווה אותה למעלת הבוטח בה'. בנוסף לדמיון, מוצא רבינו בחיי עדיפות ניכרת לבוטח על פני האלכימאי:

נסתרים, לרבות כוחות מאגיים. תורת ארבעת היסודות שהתפתחה בפילוסופיה היוונית על ידי אמפדוקלס תמכה את שיטתם. אם כל התופעות שאנו פוגשים מורכבים ממינונים שונים של אש, רוח, מים ועפר – כל שנצרך הוא למצוא את המינון המדוייק. תוסיף לכך את ההשקפה האריסטוטלית לפיה כל תופעה בטבע שואפת לשלמות – ותסיק כי כל מתכת שואפת להגיע לשלמות הזהב. שאיפת שכלול זו רוקמת את מהלכיה בסתר, בתחתיות ארץ. בכוחו האלכימאי, החושף אותה – להאיץ את התהליך.

[117] מגמות אלו רווחו יותר באלכימיה הסינית. הללו האמינו שאכילת זהב – שאינו מחליד או מתקלקל - תזכה אתה אדם בחיי אלמוות ותשמור עליו מהזדקנות.

[118] ערך 'אלכימיה' בויקיפדיה.

כדרכו לאורך הספר מונה רבינו בחיי הבדלים בצורה כמותית. בכדי להבין טוב יותר את הלך נפשו של הבוטח ניסיתי לסדר את ההבדל בינהם על ידי סידור מחדש של עשרת ההבדלים (מופעים במספרים בסוגריים) באופן הגיוני. נציג את ההבדלים ונסכם אותם:

האלכימאי בטוח "מן הריש והצורך לבני אדם". **הוא אוחז בפנטזיה שיש** לכל אדם ופטור מטרדות הפרנסה לחלוטין. פרנסתו, כמו כישוף, מייצרת עבורו רווחים אינסופיים. דא עקא, מגרעות העמל האנושי עדיין דבקות בו, ככלות הכל. הוא **תלוי** באמצעי מלאכתו (1) ואין הוא שמור מפני תאונות העבודה (2). אף משהרוויח את כספו, רווחי עושרו עלולים להיות שמורים לעיתים לרעתו (4). גם לעשירים - צרות של עשירים. ואין בהם תוחלת כשהשוק באינפלציה (7). ובעומק - היכולת המוזרה נשמרת בסוד (3) מתוך **פחד** כללי נוראי (5), משום שעמלו לפרנסתו היא **חתירה אנרכיסטית משחתת** המהרסת את הנהגת העולם וגורם הסכנה הגדול ביותר שלו[119] (10). לפיכך הוא בבריחה מתמדת ונע ונד (8). ומלבד כל זה, הריש והצורך אינם הסיבות היחידות. התחלואים והמדווים 'פוקדים לפתע' ומערבבים את שמחתו (10) והוא ניצב **חסר אונים** בפני המוות.

[119] אכן כן. האלכימיה ההלניסטית באלכסנדריה היוותה בעיה למנגנון גבית המיסים. האלכימאים חיו על חשבון השליטים בהבטחה שיום אחד יוכלו לספק להם שפע של זהב. אך פעם הם לא הצליחו לקיים את ההבטחה. עם חדירתה של האלכימיאה הערבית לאירופה היא החלה להיות נרדפת על ידי הכנסייה שראתה בהם מכשפים. האצולה חיפתה עליהם מתוך תקווה שכשיצליחו האלכימאים לייצר זהב – יתעשרו המחפים עליהם.

"הבוטח בא-להים יביאהו בטחנו לפנות את ליבו מענייני העולם, ולייחד לבבו לענייני העבודה, ויהיה דומה במנוחת נפשו ורוחב ליבו ומיעוט דאגתו לענייני עולמו לבעל האלכימיה, והוא היודע להפוך הכסף לזהב והנחושת והבדיל לכסף, על ידי חכמה ומעשה. ועוד, כי הבוטח בא-להים, יש לו עליו יתרון בעשרה דברים[120]." **לבוטח אין שום יכולת ניסית משלו, אין לו מתכון פלא לרווחים אינסופיים. אך הוא משוחרר מכל אמצעי. נהפוך הוא - כל אמצעי הוא לטובתו** (1). "א-להים יטריף אותו כאשר ירצה ובמקום שירצה, כאשר יטריף העובר ברחם אמו והאפרוח בתוך הביצה." **העובר תלוי על אמו בכל ענייניו, גם כשאינו מודע לכך. גם החלפת בגדים ורחיצה ואף כשעובר ניתוחים וזריקות וסובל באין ברירה הוא עודנו 'כגמול עלי אמו'** (1,4,7). **הבוטח, כל שנראה לו כרעות** "כל אשר יבואנו מאת הא-להים יהיה לו לששון ולשמחה, וטרפו בא אליו במנוחה ובהשקט ושלווה" (2). "החוליים והמדווים [הם] על דרך הכפרה או על דרך התמורה" (6). **ובעומק: הביטחון של הבוטח הוא תקנת העולם "יגרום לתקנת עירו ולדחות הפגעים מעל אנשי מקומו"** (10), **סוד הצלחתו - גלוי לכל, והוא מתפאר בו** (3), **ומתכבד בגללו** "ראוהו הגדולים ונכבדי בני אדם, אף החיות והאבנים מבקשים רצונו." **לפיכך הוא** "חי בבטחה בארצו ובמנוחת הנפש במקומו." **כל פגעי העולם המתרגשים עליו הם לו לרצון משום שהם ברצון ה' והוא ניצב שליו בפני המוות. בטחונו מלווה אותו לעולם הבא** (9). **למרות אנושיותו נדמה שהוא כל יכול.**

[120] שער הביטחון, פתיחה

לסיכום: **בעל האלכימיה - תלוי - פוחד - חסר אונים**. לעומתו, **הבוטח - חופשי - בוטח - כל יכול.**

זאת מבלי שהזכרנו את משמעות של העבודה בה עסוק האדם. במידה ועיסוקו של אדם אינו תורם תקנת העולם׳ משמעותו תתרוקן בעיניו. אבדן המשמעות מסלק את האושר ומונע את שמחת חיים. ואילו בעל הביטחון הוא תקנת העולם. הוא, באורחות חייו, מגלם את צורת החיים הנקייה מגזל ושקר.

״כי הבוטח בא-להים הוא אהוב לכל כתות בני אדם, ודעתם נוחה עליו, מפני שהם בטוחים מהזקתו, וליבם שלם מחמתו, ולא יפחדו ממנו על נשיהם ועל ממונם. והוא גם בטוח מעם, מפני שיודע תועלתו ונזקו אינם ביד נברא ולא ביכולתו, ועל כן איננו מפחד מהזקתם, כאשר איננו מקווה הנאתם. וכשהוא בטוח מהם והם בטוחים ממנו - יאהבם ויאהבוהו, כמו שכתוב: ״והבוטח בה׳ חסד יסובבנו.״

ומי שאיננו בוטח בא-להים - אין לו אוהב, מפני שהוא בכל עת חומד אותם ומקנא בם, וחושב כל טובה שתגיע אליהם - סרה ממנו, ושטרפיהם - לקוחים מטרפו, וכל משה שנמנע ממנו מתאוותיו - הוא בעבורם, ובידם להגיע אל תאוותיו. ואם תבואהו רעה או פגע בממונו ובניו - יחשוב כי הוא מאיתם, ושבידם להעביר הנזק ולדחוק הרעה מעליו. וכיוון שקדמו אלה ההקדמות בנפשו, יבוא בעבור זה

למאום אותם, ולדבר בהם, ולקללם, ולשנוא אותם, והוא הנמאס בשני העולמים והמגונה בשני המעונים[121].״

חיים אנושיים שיש בהם ביטחון יש בהם שלווה וקבלה. בני האדם נושאים עיניהם אל הבוטח ומייחלים לצורת חיים סימפטית ומשוחררת שכזו.

הקריטריונים לבחירת מקצוע והיחס לכסף

כפי שראינו, הביטחון משחרר את היחס ההדוק שאנחנו מייחסים בין הסיבות והתוצאות. עם השחרור הבסיסי הזה הביטחון האישי של הנפש מתנתק מהתלות בממון. ריכוך הטראומה שבטרגדיה במקרה של אבדן[122]. ביסוס מעמיק של האפשרות לנדיבות[123].

כדוגמאות ליישום השיטה של רבינו בחיי, אני מבקש לבחון את היחס לכסף ואת נושא בחירת המקצוע. כשלוקחים בחשבון לא רק את הבחירה, אלא גם את הגזירה, היחס לכסף משתנה. מראש נגזר עלייך להרויח כך ולהפסיד כך. הממון אליו אדם לוטש את עיניו אינו אלא פיקדון לשמירה ולא מקור לביטחון ומימוש עצמי. מראש יש להתייחס לכך כאל פיקדון. הוא מופקד אצלי לפי שעה, וכשאצטרך, לרצוני ושלא לרצוני - יהיה עלי להביאו למישהו אחר. יש הרבה הגיון בהתייחסות שכזו לכסף. הרי או

[121] שער הביטחון פרק ה

[122] פתיחה לשער הביטחון

[123] שם

שנוציא אותו בהוצאות או בצרכים או שנוריש אותו לבא אחרינו, או שנפסיד אותו - זו הדרך המצערת ביותר. כשאדם מוריש כסף הוא לא כל כך מודאג. הוא לא מרגיש שהוא הפסיד. ולמה לא להסתכל על הפסדים בצורה כזו?

ויתרה מזו, כסף לא משחרר אותך ממחויבות, אלא מטיל עלייך אחריות נוספת. הן בינך לבין עצמך - זהו פיזור הנפש, (׳מרבה נכסים - מרבה דאגה׳[124],) והן בינך לבין זולתך - החובה להשתמש בו לענייני נדיבות וצדקה. סילוק הממון הוא סילוק פיזור הנפש. ׳מרבה נכסים - מרבה דאגה׳. ׳איזהו עשיר? השמח בחלקו׳. רבינו בחיי ממש מדגים בצורה מעשית את המחשבות שחושב בעל הביטחון וממליץ לנו לאמץ אותן אל ליבנו:

> ״וממה שראוי לבוטח על הא-להים בטרפו - כשיתעכב ממנו הטרף יום מן הימים, שיאמר בליבו -
>
> ׳כי אשר הוציאני אל העולם הזה בזמן ידוע ועת ידועה, ולא הוציאני אליו לא לפניהם ולא לאחריהם[125], הוא שמעכב ממני בו טרפי לעת ידוע ויום ידוע, לדעתו מה שהוא טוב לי.׳

---

[124] מסכת אבות, פרק ב, משנה ז

[125] התיאור של ההריון בשער הבחינה (פרק ה), מפליא ותורם מאד להבנת התיאור שרבינו בחיי מציג כאן: ״חשוב בחנות הבורא יתעלה בהנהגתו את האדם, אשר שם לו בטן אמו למצע בתחילת עניינו, כדי שיהיה במקום שמור ומבצר נצור, מקום שלא תשיגהו יד, ולא יגיע אליו לא חום ולא קור, עם המגר החזק והמחסה הנבצר, ועם המזון המזומן. והוא הולך

וכן כאשר יבואהו טרפו מצומצם, לא יותר על מזונו מאומה, ראוי לו לחשוב בליבו ולומר -

'אשר הכין לי מזוני בשדי אימי בתחילת ענייני כפי צרכי ודי כלכלתי יום יום, עד אשר המיר אותו לי בטוב ממנו, ולא הזיק לי בואו בצמצום מאומה[126], כן לא יזיק לי בוא הטרף הזה אשר העתיק אותי אליו עתה בצמצום כפי צרכי, עד תכלית ימי, מאומה'...

וכן אם יבואהו טרפו מבלי סיבה, ומקום מבלי מקום, ועל ידי איש מבלתי איש אחר[127]' יאמר בליבו -

'אשר יצרני על צורה ותבנית ותכונה ומדה מבלי שאר הצורות והתכונות והמידות לתקנת ענייני, הוא בחר לי שיבוא טרפי על

וגדל, עד שיחזק על התנועה והתנודה, עם הגעתו אל מזונו מבלי יגיעה וטורח – הוכן לו במקום אשר לא יוכל אדם להגיעו אליו בשום פנים. וכל אשר יגדל גופו – ירבה מזונו עד עת קצוב. ואחר כן יצא מבטן אמו אל דרך צר, מבלי תחבולה שיתכחם בה לצאתו, ולא דבר שיעשה לסייע לו בו, אלא ביכולת החכם הרחום וחנון המרחם על בריותיו."

[126] "ואחר כן יוצא הוולד אל העולם הזה, והוא חלש בחושיו, זולתי חוש המישוש והטעם. ויזמין לו הבורא יתעלה מזונו משדי אמו. ויהפך הדם אשר היה מזונו במעי אמו לחלב בשדיה: ניגר, ערב ומתוק, כמעיין הנובע בעת הצורך אליו. ואיננו רב שיכבד על אמו משאו ויוגר מבלי מרץ, ולא מעט, שייגע הילד בהוציאו ומצצו מן השד. ומחנותו בזה, ששם נקב השד כפי מחט, לא רחב שיוגר החלב מבלי מרץ, או שיחנק בו הילד בעת מצצו את השד ולא צר הרבה שיטרח בהוצאתו במרץ" (שם, שם).

[127] הרב פנחס יהודה ליברמן, בהוצאת חובות הלבבות עם פירוש לב טוב, ירושלים תשסה, מתרגם (ח"א עמ' שסה): "וכן אם פרנסתו באה אליו דווקא על ידי אמצעי שאינו רצוי לו, ולא על ידי אמצעים אחרים. או דווקא במקום שאינו רצוי לו, ולא במקומות אחרים. או דווקא על ידי אדם שאינו רצוי לו ולא על ידי בני אדם אחרים."

הפנים המפיקים לענייני מבלי שאר הפנים[128]. ואשר הוציאני אל העולם הזה במקום ידוע, ועל ידי שני אישים ידועים מבלי שאר אישי העולם - הוא בחר לי בו טרפי בארץ ידועה ועל ידי איש ידוע, שם אותו סיבה לטרפי לטוב לי'[129]

דוגמא נוספת - בחירת כיוון מקצועי. בחירת הכיוון המקצועי שלנו היא אחת החלטות החשובות שאנו מקבלים בחיים. החלטה זו יש השלכות משמעותיות על מסלול חיינו ויש לה השפעות כלכליות, חברתיות, פסיכולוגיות ואישיות המחייבות התייחסות הולמת. בני אדם משקיעים את מרבית זמנם בעבודה, או בהכנה, באמצעות רכישת השכלה והכשרה. העבודה תופסת תפקיד מרכזי בחייהם של אנשים ומסייעת בהגשמה של צרכים רבים. כיצד נבחר את מקצוע התעסוקה? העוסקים כיום בבחירת מקצוע דנים האם הנטייה הכלכלית היא הקובעת או הסטטוס החברתי. האם יש להתאים את הרצונות לצרכי שוק התעסוקה המקומי או שמא לנסות להגשים את החלום הכמוס ויהי מה. בתורתו של רבינו בחיי, הפתרון כבר ניתן, הגזירה נגזירה. כל שנותר הוא רק לזהות אותה:

"ולכל אדם יש חפץ במלאכה או סחורה מבלתי זולתה, כבר הטביע האל לה בטבעו אהבה וחיבה,

[128] 'הוא שבחר עבורי פרנסה שתבוא דווקא על ידי אמצעים אלא ולא על ידי אמצעים אחרים, מפני שאמצעים אלה מתאימים עבורי' (שם).

[129] שער הביטחון, פרק ד

וכן בשאר החיים, כמו שהטביע בטבע החתול צידת העכברים, ובטבע הנץ צידת מה שראוי לו מן העוף, ובטבע האיל - צידת הנחשים, וכן יש מן העופות שיצודו הדגים בלבד, וכן בטבע מין ומין ממיני החיים נטייה ותאווה אל מין ממיני החיים נטייה ותאווה אל מין ממיני הצמחים והחיים. הטבע עליו להיות סיבה למזונו, ותכונת גופו ואבריו לדבר ההוא, כְּפִי הארוך, והשוק הארוך לעוף שהוא צד את הדגים, וכשן והציפורן החזק לארי, והקרניים לשור ולאיל, ואשר תוכן מזונו מן הצמח - לא נתן לו כלי הציד והטרף.

ועל הדמיון הזה תמצא מידות בני אדם וגופותיהם מוכנות לסחורות ולמלאכות. ומי שמוצא במידותיו וטבעו כוסף אל מלאכה מהמלאכות - ויהיה גופו ראוי לה, ויוכל לסבות את טרחה - יחזר עליה, וישים אותה סיבה להבאת מזונו, ויסבול מתקה ומרירותה. ואל יקוץ כשימנע ממנו הטרף בקצת העיתים, אך יבטח בא-להים שיספיק לו טרפו כל ימיו חיי[130]".

[130] שם, פרק ג